

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ГОТОВНІСТЬ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ
РОЗВИТКУ ДО СПІВПРАЦІ З КОРЕКЦІЙНИМИ ПЕДАГОГАМИ В
УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO1-M21z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Лівінська Олеся Анатоліївна

Керівник: **Дмитрієва Оксана Іванівна**,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
спеціальної та інклюзивної освіти

Рецензент: **Чопік Олена Василівна**,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
спеціальної та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ГОТОВНОСТІ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ РОЗВИТКУ ДО СПІВПРАЦІ З КОРЕКЦІЙНИМИ ПЕДАГОГАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ.....	8
1.1. Готовність батьків дітей з особливостями розвитку до співпраці з корекційними педагогами як необхідна умова забезпечення ефективності роботи з дітьми в умовах інклюзивно-ресурсного центру.....	8
1.2. Особливості співпраці батьків дітей з особливими освітніми потребами та корекційних педагогів в умовах інклюзивно-ресурсного центру.....	17
Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ СТАНУ ГОТОВНОСТІ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ РОЗВИТКУ ДО СПІВПРАЦІ З КОРЕКЦІЙНИМИ ПЕДАГОГАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ.....	35
2.1. Методика констатувального експерименту.....	35
2.2. Аналіз отриманих результатів.....	44
2.3. Модель співпраці батьків дітей з особливостями розвитку з корекційними педагогами в умовах інклюзивно-ресурсного центру.....	60
Висновки до другого розділу.....	73
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процеси гуманізації життя суспільства, які сьогодні відбуваються, вимагають створення сприятливих умов для адаптації та соціальної інтеграції мільйонів осіб з особливостями розвитку.

Створення оптимальних умов життєдіяльності, відновлення втраченого зв'язку з навколишнім середовищем, успішне лікування, корекція та подальша психолого-педагогічна та фізична реабілітація, соціально-професійна адаптація та інтеграція людей з особливостями розвитку, особливо дітей, є пріоритетним завданням держави.

Переважає більшість дітей із особливостями розвитку, незважаючи на зусилля, які приймаються суспільством з метою їх освіти і виховання, виявляється непідготовленою до інтеграції в соціально-економічне життя. Разом з тим, результати досліджень і практика свідчать про те, що будь-яка людина, яка має особливі освітні потреби, може за відповідних умов стати повноцінною особистістю, розвиватися духовно, забезпечувати себе матеріально та бути корисним суспільству.

Потреба активного вивчення батьків, які виховують дитину з особливостями розвитку, обумовлена насамперед тим, що саме сім'я виступає основним стабілізуючим фактором адаптації дитини. Із власної сім'ї дитина переносить у доросле життя початкові уявлення про норми поведінки, морально-людські цінності та характер взаємин між людьми. В родині діти не тільки наслідують своїх рідних, а й орієнтуються на їх соціальні та моральні установки. Тому психологічна зрілість батьків, їхні ідеали, досвід соціального спілкування часто мають вирішальне значення для розвитку дитини.

Традиційно проблеми батьківського виховання дітей з особливостями розвитку вчені розглядають лише крізь призму самої дитини, її розвитку та потреб. Відтак невирішеним залишається важливий аспект – емоційне благополуччя батьків дитини у якої діагностовано порушення в розвитку та її

родини загалом. Отже, однією з важливих проблем сьогодення є вивчення та обґрунтування важливості ролі внутрішнього клімату сім'ї у процесі виховання дитини з особливостями розвитку.

Зростання кількості дітей з особливостями розвитку все більше актуалізує необхідність упровадження в практику корекційної-педагогічної роботи соціальної моделі підтримки їх родин та ролі в цьому процесі саме корекційного педагога.

В сучасних умовах набуває помітних змін прагнення суспільства змінити ситуацію з навчання та виховання дітей з особливостями розвитку на краще. Прийняті на державному рівні відповідні законодавчі акти, які обґрунтовують створення системи інклюзивного навчання та виховання, дозволяють комплексно вирішувати порушені проблеми. Налагоджується також певна система підготовки спеціалістів.

Для надання максимальної допомоги дітям з особливостями розвитку, важливою є взаємодія трьох основних учасників освітньо-виховного процесу: корекційних педагогів, медичних працівників та батьків. При цьому, саме батьки являються основною ланкою, яка поєднує дві інші. Завдяки взаємодії між цими ланками можна досягнути найкращого результату. Корекційна робота повинна проводитись на постійній основі. Але, як правило, кількість годин корекційного педагога обмежена. Тому, саме свідомі батьки мають можливість продовжити цю роботу вдома та щоденно закріплювати сформовані на заняттях знання та навички. Надзвичайно важливим є залучення їх до процесу корекційної роботи зі своїми дітьми та формування їх свідомої та активної позиції у цьому процесі.

Окрім того, що корекційні педагоги повинні задавати вектор корекційної роботи, вони ще мають надавати консультації батькам у питаннях розвитку та виховання дитини з особливостями розвитку, підтримувати батьків та вселяти віру в зміни на краще.

Партнерські взаємовідносини, доброзичливість, взаєморозуміння, один вектор роботи корекційного процесу батьків та педагогів, ось ключові

важелі співпраці, які допоможуть дитині з особливостями розвитку розвиватись та досягти свого позитивного результату.

Взаємодія батьків та інклюзивно-ресурсних центрів на теперішньому етапі розвитку психології і педагогіки залишається об'єктом наукових досліджень та дискусій.

Актуальні питання загальної проблеми взаємозв'язку закладу освіти і родини у формуванні особистості дитини висвітлені у працях Л. Загик, В. Іванової, В. Котирло, Н. Кот, С. Ладивір, Т. Маркової, Л. Островської, Т. Пагути та ін. Проблеми налагодження співпраці з батьками та формування ефективних способів взаємодії педагогів з родинами дітей з особливостями розвитку, які навчаються у закладах спеціальної освіти, а також у межах інтегрованого та інклюзивного освітнього простору, висвітлювалися у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: Л. Вавіної, В. Засенка, В. Бондаря, С. Миронової, А. Колупаєвої, Л. Шипіциної, І. Луценко, Т. Лормана, Дж. Депплер, В. Єрмакова, В. Феоктистової, С. Хорош, Т. Дегтяренко та ін.

За висновками Д. Петровської, А. Захарова, Д. Ісаєва, Т. Пироженко, І. Бега вирішальним фактором, який впливає на формування та розвиток особистості, поведінку дітей з особливостями розвитку є тісна співпраця між батьками, корекційними педагогами і психологами.

Отже, стратегія співпраці з батьками розглядається як одна з базових педагогічних технологій інклюзивної освіти, яка пропонує їм інформованість, участь у заходах, діалог та обмін думками, участь у прийнятті рішень щодо організації та змісту освітнього процесу. Проте на часі проблема співпраці інклюзивно-ресурсного центру та батьків в умовах інклюзивної освіти є недостатньо вирішеною.

На основі проаналізованих наукових джерел можна стверджувати, що дана проблеми дослідження є надзвичайно актуальною та затребуваною, тому нами обрано тему дослідження **«Готовність батьків дітей з**

особливостями розвитку до співпраці з корекційними педагогами в умовах інклюзивно-ресурсного центру».

Мета дослідження – розробити, впровадити та перевірити ефективність моделі співпраці батьків дітей з особливостями розвитку з корекційними педагогами в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз літературних джерел з проблематики дослідження.

2. Визначити особливості співпраці батьків дітей з особливими розвитку та корекційних педагогів в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

3. Визначити рівні готовності батьків дітей з особливими освітніми потребами до співпраці корекційними педагогами

4. Розробити модель співпраці батьків дітей з особливостями розвитку з корекційними педагогами в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

Об'єкт дослідження – процес співпраці батьків дітей з особливостями розвитку з корекційними педагогами в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

Предметом дослідження - готовність батьків дітей з особливостями розвитку до співпраці з корекційними педагогами в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення спеціальної науково-методичної літератури, пояснення, класифікація;

- емпіричні: опис, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент;

- статистичні: статистичне спостереження, зведення і групування.

Елементи наукової новизни одержаних результатів: Розроблено модель співпраці батьків дітей з особливостями розвитку з корекційними педагогами в умовах інклюзивно-ресурсного центру, визначено умови

формування готовності батьків дітей з особливостями розвитку до співпраці з корекційними педагогами в умовах інклюзивно-ресурсного центру;

Практичне значення: основні результати дослідження можуть бути використані для організації діяльності корекційних педагогів інклюзивно-ресурсного центру, батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Апробація результатів дослідження відбулась на щорічній звітній науковій конференції за підсумками науково-дослідної роботи студентів та магістрантів (м. Кам'янець-Подільський - 2022 рік). За результатами дослідження опубліковано одну статтю.

Експериментальна база дослідження: Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр № 2 Вінницької міської ради»; 21001, Вінницька область, м. Вінниця, Замостянська, 51; e-mail: kuirc2vmr@ukr.net.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (71 найменування), додатків. Загальний обсяг роботи становить 83 сторінки. Робота містить 2 таблиці, 31 рисунок та 10 додатків.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз літературних джерел з проблематики дослідження готовності батьків дітей з особливостями розвитку до співпраці з корекційними педагогами в умовах інклюзивно-ресурсного центру показав, що ефективна співпраця між корекційними педагогами та родинами дітей з особливостями розвитку залежить від виховання щодо ставлення суб'єктів освітнього процесу до дітей з особливостями розвитку та готовності батьків і корекційних педагогів до співпраці, тобто необхідно підвищити педагогічну компетентність батьків і допомогти сім'ям в адаптації й інтеграції дітей з особливостями розвитку у суспільство.

Нами визначено особливості співпраці батьків дітей з особливими розвитку та корекційних педагогів в умовах інклюзивно-ресурсного центру. Корекційні педагоги в процесі спілкуванні з батьками дітей з особливостями розвитку мають враховувати певну стадію батьківських переживань, адже кожна з них має свої особливості.

В процесі дослідження даної проблематики нами визначено рівні готовності батьків дітей з особливими освітніми потребами до співпраці з корекційними педагогами в умовах інклюзивно-ресурсного-центру. Також нами встановлено, що переважна більшість батьків дітей з особливостями розвитку погоджуються працювати з корекційними педагогами заради майбутнього своєї дитини (56 % - цілком, 40% - частково). Усі респонденти (100%) зазначили, що їм необхідна психологічна допомога, 92% - потребують фінансової допомоги, а 48% опитаних зазначили потребу у гуманітарній допомозі.

В процесі опитування корекційних педагогів було встановлено, що батьки готові працювати разом з ними всі робочі дні у тижні - 6% опитаних, двічі на тиждень – 44% і 50% - раз на тиждень. Щодо звернень батьків дітей з особливостями розвитку, можемо констатувати тенденцію до збільшення – 79 % опитаних. Також варто відмітити те, що батьки дітей з

особливостями розвитку мають бажання брати участь разом із дитиною у навчально-виховних заходах інклюзивно-ресурсного центру – 98 %.

Отже, корекційні педагоги та батьки дітей з особливостями розвитку повинні об'єднувати зусилля щодо соціально-виховної роботи, спрямованої на виховання та розвиток дітей, не допускати дискримінації за ознаками, що пов'язані з індивідуальними особливостями дитини чи її родини.

Розроблена нами модель співпраці батьків дітей з особливостями розвитку з корекційними педагогами в умовах інклюзивно-ресурсного центру – тріада «розуміння – підтримка - спільні дії», що діагностувалась на базі комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр № 2 Вінницької міської ради» – це чітко визначена система взаємовідносин між усіма залученими в освітній процес, що організовується на принципах добровільності та спільності інтересів; ґрунтується на повазі та рівності всіх залучених сторін, поважає визначені стандарти і враховує ціннісні орієнтації кожної сторони; передбачає активне залучення всіх зацікавлених сторін до виконання спільних завдань і готовність нести відповідальність за їх результати.

Отже, модель тріади «розуміння – підтримка - спільні дії» набуває важливого значення як засіб креативного підходу до кожного з учасників освітньо-виховного і реабілітаційного процесів та впровадження нового змісту роботи, пов'язаного зі співпрацею корекційного педагога та батьків дітей з особливими потребами з метою розвитку особистості їхніх дітей орієнтується на індивідуальний підхід до кожного учасника даного процесу.

Проведене дослідження не вичерпало усі аспекти визначеної нами проблематики дослідження готовності батьків дітей з особливостями розвитку до співпраці із корекційними педагогами в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у впровадженні розробленої моделі співпраці батьків дітей з особливостями розвитку із корекційними педагогами - тріади «розуміння – підтримка - спільні дії» у діяльності інклюзивно-ресурсного центру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аза Л.А., Поддубный В.А., Ручка А.А. Ценностные ориентации работающей молодежи. Киев, 1978. 128 с.
2. Алєєва Н.М., Ю.В. Барінов Діти з порушенням зору в умовах інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. Київ: Кафедра, 2016. 212 с.
3. Альохіна С.В., Алексєєва М.М., Агафонова Е.Л. Готовність педагогів як основний фактор успішності інклюзивного процесу в освіті. Психологічна наука та освіта, 2011, № 1. С. 83 – 92
4. Андрєєва В. Дитина з особливими потребами: Інклюзивна освіта. Дефектологія. Корекційна педагогіка: журнал. 2018. URL: <http://www.prescentr.kiev.ua/ditina-z-osoblivimi-potrebami-nklyuzivna-osvta-defektologiya-korekcyina-pedagogka-102125>
5. Андрушко Я.С. Психологічні захисти в структурі професійної ідентичності майбутнього працівника органів внутрішніх справ: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 276 с.
6. Аркин Е. А. Ребенок в дошкольные годы (в двухчастях) М.: Издательство «Просвещение», 1968. 445 с.
7. Бабанский Ю.К. Педагогический эксперимент. Введение в науч. исследование по педагогике. М.: Высшая школа, 1988. С. 91 – 106
8. Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В., Буров С.Ю. Інвалідність та суспільство: навч.-метод. посібник Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Нац. Асамблея людей з інвалідністю України. Київ, 2012. 216 с.
9. Балл Г.О. Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: кн. для вчителя. К.: ІЗМН, 1997. 136 с.
10. Басин Е.Я. Искусство и эмпатия. Москва: БФРГТЗ «СЛОВО», 2010. С. 294
11. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении. М.: Просвещение. 2006. С.

12. Бойчук Ю.Д., Казачінер О.С. Форми, методи та прийоми співпраці фахівців із батьками, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Теоретичні та практичні аспекти розвитку педагогічної освіти в Україні. Матеріали II науковопрактичної конференції (м. Миколаїв, 4-5 вересня 2020 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2020. 100 с.

13. Бондырева С.К., Колесов Д.М. Толерантность (введение в проблему). Воронеж: МОДЕК, 2003. 240 с.

14. Венгер Л.А. Диагностика умственного развития дошкольников. М.: Педагогика, 1978. 248 с.

15. Выготский Л.С. Мышление и речь. Собр. соч. Т.2. М.: Педагогика, 1982. С. 5

16. Галієва О.М. Теоретичний аналіз поняття «самоконтроль». Проблеми соціальної та життєвої практики в сучасному просторі: Збірник наукових праць Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру. Випуск 3. Запоріжжя: Видавництво комунального закладу «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр» Запорізької обласної ради, 2014. 200 с.

17. Гаяш О.В. Співпраця закладу освіти з батьками дітей з особливостями розвитку як умова реалізації ідей інклюзії URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/38856/1/9F.pdf>

18. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.

19. Грива О.А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук: спец. 09.00.10 «Філософія освіти». К., 2008. 32 с.

20. Даниленко Л.І., Єфімова С.М. Налагодження партнерських стосунків з родинами. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник. Київ, 2007. 128 с. URL: <http://www.ussf.kiev.ua/iearticles/93/>

21. Декларація прав дитини. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 20.11.1959 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
22. Декларація про права інвалідів. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 09.12.1975 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117#Text
23. Декларація про права розумово відсталих осіб. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 20.12.1971 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_119#Text
24. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология. СПб: Питер, 2008. 320 с.
25. Засенко В.В. Особлива дитина: навчання і виховання: науковий, навчальний, інформаційний журнал. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2014. № 4 (72), (жовт.-листоп.-груд.). 111 с.
26. Захарова Є.І. Дослідження особливостей емоційної сторони дитячо-батьківської взаємодії. Журнал практичного психолога. 1996. № 62
27. Зикова Н. Взаємодія сім'ї та школи при навчанні дітей з ООП у процесі інклюзивної освіти. Науково-методичний електронний журнал «Концепт». 2016. С. 35 – 38
28. Капська А.Й. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посіб. К., 2000. 372 с.
29. Колишкін О.В. Особливості корекційної педагогічної роботи із сім'ями, що виховують дітей з особливими освітніми потребами URL:<https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/4019/1/KolyshkinB8.pdf>
30. Колосова Т.А. Ставлення батьків до свого розумово відсталій дитині в контексті успішності його соціально-психологічної адаптації. Психологія навчання. 2016. № 8. С. 85 – 94
31. Колупаєва А.А. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник. К.: «А. С. К.», 2012. 308 с.

32. Кононко О.Л. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. 243 с.

33. Кушнер Ю.З. Методология и методы педагогического исследования: учеб.-метод. пос. Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2001. 66 с.

34. Лаврентьєва Г.П., Шишкина М.П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту. Київ: ІПЗН. 2007. 74 с.

35. Мізіна Н.М. Батьківська компетентність: психологічний аспект проблеми. Психологічний супровід особистості в педагогічному процесі: збірник наукових праць в 2 ч. Ч. 2. Курган, 2002. С. 146 – 151

36. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.

37. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2016. 164 с.

38. Мистецтво ефективного спілкування з дитиною: тренінг з батьками. URL:
<https://docs.google.com/document/edit?hgd=1&id=1f6NSHgqyL6y5my6KNE0abNrdgqfCTGI9pR1eR5LRIs>

39. Митчелл Д. Эффективные педагогические технологии специального и инклюзивного образования. Русский перевод И. Аникеев, Н. Борисова. Стратегии командного сотрудничества в реализации инклюзивной практики образования. Москва: ООО «БЭСТ-принт», 2012. (Сборник материалов)

40. Нагорна О.Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ, 2013. 140 с.

41. Омельченко І.М., Тиха О.М., Федорович Л.О. Психолого-педагогічна допомога сім'ям дітей з обмеженими можливостями: методичні рекомендації. Полтава: ПДПУ імені В.Г. Короленка, 2009. 80 с.
42. Онофрійчук Л. Аналіз рівня сформованості ціннісних орієнтацій студентів природничих спеціальностей педагогічного університету. Гуманізація навчально-виховного процесу, Вип. LVIII, Ч. II. 2011. С. 73 – 76
43. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості: монографія, К.: Ніка-Центр, 2006. 280 с.
44. Підласий І.П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя. Х.: Вид. група «Основа», 2010. 360 с.
45. Пов'якель Н.І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога: монографія. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 295 с.
46. Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника. М.: Педагогика, 1977. 271 с.
47. Полякова О.Б. Психогигиена и профилактика профессиональных деформаций личности: учебное пособие. М.: НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт, 2008. 304 с.
48. Порошенко М.А. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навчально-методичний посібник. Всеукр. благод. організація «Благодійний фонд Порошенка». Київ, 2018. 252 с
49. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
50. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 21.03.1991 № 875-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
51. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 № 2402-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
52. Про повну загальну середню освіту. Закон України від 16.01.2020 № 463-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

53. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

54. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методика и тесты. Учебное пособие. Самара: Издательский Дом «БАХРАХ», 1998. С. 591 – 593

55. Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» ООН; Резолюція, Міжнародний документ від 20.12.1993 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306#Text

56. Рыбалко Е.Ф., Волкова Н.А. Динамика ценностных ориентаций у старшеклассников и студентов. Психол. журнал. 2002. № 4. С. 48 – 53

57. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології (досвід особистісно центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату): Навч.-метод. посіб. К.: Ніка-Центр, 2003. 204 с.

58. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: Навч. посіб. К.: ІЗМН, 1996. 236 с.

59. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології: навч. посібник. К.: ППО АПН України, 2006. 530 с.

60. Сайко Х.Я. Особистісна готовність корекційного педагога до виховання дітей з аутизмом. Навчальний посібник, 2017. Львів: Тріада Плюс. 248 с.

61. Сайт Небраського інституту URL: <https://globalnebraska.unl.edu/initiatives-and-centers>

62. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. ЮНЕСКО; Декларація від 10.06.1994 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text

63. Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти: навч.-метод. посіб. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 460 с.

64. Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований: В помощь начинающему исследователю. М., 1986. 152 с.

65. Соколова Н.Д., Калининкова Л.В. Діти з обмеженими можливостями: проблеми та інноваційні тенденції в навчанні і вихованні. Хрестоматія з курсу «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія». М.: Аспект, 2005. 456 с.

66. Галызина Н.Ф. Новые подходы к психодиагностике интеллекта. Вестник Моск. ун-та. Сер.14.: Психология. 1998. № 2. С. 8 - 13

67. Файнбург З.И. Ценностные ориентации личности в некоторых социальных группах социалистического общества. Вопр. психологии. 1989. № 5. С. 79 – 89

68. Шипицына Л.М. «Необучаемый» ребёнок в семье и обществе. Социализация детей с нарушениями интеллекта. СПб.: Дидактика плюс, 2002. 496 с.

69. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: учебное пособие. М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. 600 с.

70. Щадриков В.Д. Методологические проблемы психологии профессионального обучения. Методология инженерной психологии, психологии труда и управления. М.: Наука, 1981. С. 43 – 58

71. Family-Professional Relationships URL:
<http://ifspweb.org/relationships.html>